

УДК 159.922.8

МАРЧЕНКО Г.

Наук. керівник: СТАХОВА О.О.

м. Житомир

РОЛЬ ЕМПАТІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ПЕДАГОГІВ

В умовах інтенсивного розвитку суспільства особливо значення набуває перегляд пріоритетів у підготовці майбутніх педагогів до професійної діяльності. Відповідно, змінюються вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців. Однією з таких вимог до педагогічних працівників є розвиток їх емпатійності.

Дослідження рівня емпатії та закономірностей її становлення в майбутніх учителів "одна з умов визначення їх професійної приналежності. Сприйняття й розуміння педагогом школярів, колег, визначення проблем, які характеризують своєрідність їх особистостей, формується в процесі безпосередньої взаємодії. Особливості професійної ідентифікації з учасниками навчально-виховного процесу в школі, які виявляються в здатності педагога поставити себе на їх місце, побачити проблеми, відчуті та зрозуміти їх стани, як наслідок, розв'язання даних питань, є передумовою підвищення професійної компетентності майбутніх учителів.

На сьогодні дисципліни, які вивчаються майбутніми педагогами у вищих навчальних закладах, переважно спрямовані на розвиток інтелектуально-комунікативних умінь студентів, що передбачає засвоєння ними відповідних наукових теорій і концепцій, на формування їх здатності будувати конструктивні міжособистісні взаємини тощо. У свою чергу, поза увагою залишається проблема визначення механізмів формування та розкриття особливостей прояву професійно важливих якостей, необхідних саме для професії педагога. Серед них одне з провідних місць належить емпатії.

Проблема емпатії являє собою міждисциплінарну проблему, що має філософське коріння. Зокрема, давньогрецькі стоїки стверджували, що існує особлива духовна спільність між людьми, завдяки якій вони співчують один одному. У Стародавній же Греції співчуття цінувалося настільки високо, що слугувало спеціальним предметом поклоніння, а в Давньому Китаї було залучено до реєстру основних чеснот людини. Наприкінці XVII ст. – на початку XVIII ст. у концепціях А. Шефтсбері та Ф. Гатченсона емпатія вживалася в значенні міжособистісної прихильності, що має психологічний характер. Проте серйозні дослідження емпатії були започатковані лише в XIX ст. в Європі [4].

У радянській психології окреслене питання знайшло відображення в працях К.О. Абульханової-Славської, М. Й. Боришевського, С. Л. Рубінштейна,

Д.Б. Ельконіна, О.В. Запорожця, Г.С. Костюка, С.Д. Максименка, Н. І. Непомнящої, В.О. Сухомлинського й ін., які в подальшому стали методологічним і теоретичним підґрунтям багатьох досліджень цієї проблеми сучасними психологами та педагогами.

У цьому контексті особливо актуальними стають теоретичні розробки й практичний досвід багатьох науковців, які досліджують різні аспекти зазначеної проблеми, зокрема:

- психологічні основи розвитку емпатії людини та її компонентів (Л. П. Алексеева, С. Б. Борисенко, Т. П. Гаврилова, Л. П. Журавльова, Л. П. Стрелкова, І. М. Юсупов);
- співвідношення емпатії та моральності особистості (А. А. Валантінас, А. В. Соломатіна, Н. О. Шевченко);
- емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування (Т. В. Василюшина);
- емпатія у системі професійно важливих якостей майбутніх психологів (І. А. Дружиніна);
- тренінгова програма розвитку професійних якостей психолога, визначальних для роботи в початковій школі (І.А. Мартинюк).

Однак їх аналіз показує, що специфіка майбутнього фаху для розвитку вказаної якості враховується недостатньо мірою. Це відкриває широкий простір для подальшого вивчення окресленої проблеми.

Емпатія в перекладі з німецької дослівно означає "вчування". Це слово було запозичене з грецької "pathos", що означає сильне почуття, близьке до страждання, методом префіксації частки "in". Тобто емпатія вживалося паралельно до симпатії. Проте симпатія "співчуття, яке може призвести до емпатійності"; у свою чергу, емпатія "більш глибокий стан ідентифікації особистості, при якому одна людина занурюється в іншу таким чином, що втрачає на певний час власну ідентичність [8, с. 75].

За визначенням В. О. Лабунської, емпатія "це соціально-психологічна властивість особистості, що складається зі здатності емоційно реагувати й відгукуватися на переживання іншого; здатності розпізнавати емоційні стани іншого, немовби читати його думки, відчувати його почуття, виконувати його дії; здатності давати адекватну відповідь як вербального, так і невербального типу на переживання іншого. Емпатія розглядається у двох площинах: як процес або стан та як стійка властивість особистості, що розвивається у процесі соціалізації [3, с. 148].

Крім того, емпатія визначається як суто емоційний феномен, що репрезентує процес співпереживання у вигляді внутрішнього прийняття "співчуття як осягнення емоційного стану іншого, як проникнення в переживання іншої людини, як здатність долучатися до її емоційного життя, як почуття, що передає духовне єднання [4, с. 65-66].

У психології виокремлюють два види емпатії – співчуття й співпереживання [5].

Співчуття є початковою формою вияву емпатії (на рівні емоції, почуття), а співпереживання "більш складною формою, що виникає в результаті розширення знань про об'єкти, предмети, явища навколишньої дійсності й переростає в активний дієвий учинок, спрямований на розв'язання емпатогенної ситуації.

Емпатія має складну ієрархічно-багаторівневу структуру. Так, розрізняють нижчий (натуральний) і вищі рівні розвитку емпатії. Механізмами натуральної емпатії є інстинкти, емоційне зараження, наслідування та ідентифікація, які мають, безумовно, рефлексорний характер. Така емпатія реалізується у формі співпереживання, співдії. Одним із вищих рівнів емпатії є особистісно-сміслова емпатія, коли сприймання переживань іншого й переключення на власний емоційний відгук більшою чи меншою мірою когнітивно-опосередковані системою норм, цінностей, смислів, ідеалів, установок, переконань суб'єкта емпатії. На цьому рівні емпатія виявляється у формі співчуття, внутрішньої чи реальної співдії. Особистісно-сміслова емпатія піддається довільній регуляції та розвивається в процесі соціалізації [5].

Емпатія є важливим чинником особистісного розвитку в професійній діяльності. Вона розглядається як ефективний засіб розкриття й становлення міжособистісних стосунків, моральних відносин, естетичних норм. Емпатія сприяє налагодженню гуманних взаємин, альтруїстичного стилю поведінки. Емпатійне співчуття, співпереживання виступає мотивом-посередником у діяльності допомоги. Емпатійність розглядається також і як засіб обмеження людиною своєї агресивності. І, нарешті, емпатія "необхідна складова емоційної зрілості людини, фактор міжособистісного порозуміння [4, с. 66].

Важливе значення має емпатія у професійній діяльності педагога, яка буде неефективною за відсутності або зниженні її рівня. Про це свідчать дослідження Л. П. Журавльової [2], С. М. Максимець [6], Н. П. Максимчук [7] та ін. У даному випадку мається на увазі вміння педагога наблизитися до внутрішнього світу іншої людини у відповідності з її емоційним станом, що є неможливим без виражених емпатійних здібностей. Емпатійні прояви можна вважати основними в процесі встановлення контактів із іншими людьми, а тим більше в процесі організації навчально-виховної діяльності школярів, взаємодії з батьківським колективом класу та колегами.

Особливо актуальна ця проблема в професійному становленні майбутніх педагогів, оскільки саме в цей період продовжує розвиватися емпатійне ставлення до інших, мотивується професійне самовизначення. Для майбутнього педагога емпатія є професійно важливою якістю, оскільки в процесі її розвитку студенти набувають таких особистісних якостей, як співчуття, співпереживання, емоційної чуйності, розуміння психологічних станів інших людей, потреби спілкуватися й допомагати іншим.

Відтак, зважаючи на вищезазначене, варто відмітити, що для дослідження рівня розвитку емпатійних здібностей студентів-майбутніх педагогів та розкриття їх ролі в професійній діяльності молодих учителів нами було використано методики діагностики рівня емпатії В. В. Бойка та І. М. Юсупова.

У зв'язку з цим, звертаючись до первинних даних дослідження за методикою В. В. Бойка, необхідно зауважити, що раціональний канал емпатії, який характеризує спрямованість уваги, сприйняття й мислення особистості на стан, проблеми, поведінку іншої людини, у 57 % опитаних відрізняється середнім рівнем свого розвитку, а у 43 % – заниженим рівнем.

Емоційний канал емпатії фіксує здатність емпатуючого входити в емоційний резонанс із тими, хто його оточує. За даною шкалою високий рівень притаманний 14 % респондентів, 72 % – середній рівень та 14 % – низький.

Інтуїтивний канал емпатії свідчить про здатність бачити поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту початкової інформації про них, спираючись на досвід, що зберігається в підсвідомості. На рівні інтуїції замикаються й узагальнюються різні відомості про оточуючих. Відтак, із огляду на результати дослідження, слід підкреслити, що зазначені інтуїтивні можливості у 43 % опитаних перебувають на середньому рівні, а у 57 % – на нижчому від середнього рівні.

Установки, які сприяють чи перешкоджають емпатії, а відповідно полегшують чи ускладнюють дію всіх емпатійних каналів, у всіх досліджуваних перебувають на середньому рівні свого розвитку.

Проникаюча здатність в емпатії – це важлива комунікативна властивість людини, що дає змогу створювати атмосферу відвертості, довіри, душевності. Для 57 % студентів характерним є середній рівень розвитку здатності до емпатії, 29 % – занижений рівень та для 14 % – низький рівень розвитку проникаючої здатності до емпатії.

Ідентифікація – це одна умова успішної емпатії, це вміння зрозуміти іншого на основі співпереживань, вміння поставити себе на місце партнера. Відповідно до даної шкали, 14 % досліджуваних відрізняється високим рівнем ідентифікації, 43 % мають середній та ще 43 % – нижчий від середнього рівні.

У цілому сумарний показник за вищезазначеними шкалами вказує, що 86% досліджуваних відрізня-

ються середнім рівнем розвитку емпатії та 14% – рівнем нижче середнього.

Дані, отримані за методикою В. В. Бойка, підтверджені й результатами опитування за методикою І. М. Юсупова.

Так, 43 % майбутніх фахівців мають високий рівень розвитку емпатії, що свідчить про емоційну чутливість, найбільш адекватну сутності позиції педагога. Такі вчителі чутливі до дитячих потреб і проблем, великодушні, схильні багато що їм пробачати. Вони емоційно чуйні, швидко встановлюють контакти та знаходять спільну мову. Вони намагаються не допускати конфліктів, знаходити компромісні рішення. Добре переносять критику на свою адресу; віддають перевагу працювати з людьми, ніж на самоті. Постійно потребують схвалення своїх дій із боку колег та керівництва. Учні тягнуться до таких педагогів, а навколишні цінують за широсердність.

Група студентів, які набрали від 37 до 62 балів, мають середній рівень розвитку емпатії, що становить 57 % респондентів. Таких педагогів не можна віднести до числа "товстошкірих", утім, як і до особливо чутливих осіб. У взаєминах із людьми судять про них насамперед по вчинках, менше цікавлячись мотивами останніх. Здебільшого тримають виявлення своїх емоцій під контролем. Уважні до співрозмовника, намагаються зрозуміти, що стоїть за його словами, однак при зайвому виявленні ним почуттів утрачають терпіння. У них немає розкутості почуттів, що заважає повноцінному сприйняттю учнів і є перешкодою у становленні повноцінних взаємин співробітництва з учнями в педагогічному процесі.

Як бачимо, за обома методиками студентам-магістрам у переважній більшості притаманний

середній рівень розвитку емпатійних здібностей, що свідчить про необхідність подальшого підвищення рівня їх емпатії та врахування психологічних умов фахової підготовки майбутніх педагогів, що передбачає розвиток таких рис характеру студентської молоді, як чуйності, співчуття, співпереживання тощо, без яких у майбутньому неможливим є успішне виконання майбутніми фахівцями своїх професійних обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова Т. Понятие эмпатии в зарубежной психологии (Исторический обзор и совершенные проблемы) / Т. Гаврилова // Вопросы психологии. – 1975. – № 2. – С. 147-158.
2. Журавльова Л. Психологія емпатії: моногр. / Л. Журавльова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.
3. Кириленко Т. Психологія: емоційна сфера особистості / Т. Кириленко. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
4. Кормило О. Особливості розвитку емпатійності у студентів різного фахового спрямування / О. Кормило // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2). – С. 64-70.
5. Максименко С. Емпатійний розвиток дитини / С. Максименко, О. Главник. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 182 с.
6. Максимець С. М. Психологічний аспект підготовки творчого вчителя / С. М. Максимець // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії наукових праць. – К., 2006. – С. 138-141.
7. Максимчук Н. П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Максимчук Наталія Петрівна. – К., 2000. – 221 с.
8. Мей Р. Искусство психологического консультирования. Как давать и обретать душевное здоровье / Пер. с англ. М. Будыниной, Г. Пимочкиной / Р. Мей. – М.: Наука, 2001. – 256 с.

УДК 291.8

МЕЛЕХОВА О.

Наук. керівник: КОТЛЯРОВА Т.В., канд. філос. наук

м. Київ

СПЕЦИФІКА РОЗУМІННЯ ЦЕРКОВНО-ДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН У МОДЕРНУ ДОБУ

Міжрелігійні війни та суперечки, які досягли свого апогею в період раннього модерну, зумовили не тільки значне пом'якшення в відносинах держави та церкви, але й сприяли утвердженню концептів, які обґрунтували доцільність толерантного ставлення до іновірців, тим самим мотивуючи до визнання права на свободу совісті й віросповідання. Гарантом такої толерантності мав стати монарх, який стояв над партіями та конфесіями, водночас, не підтримуючи відкрито жодної з них.

Світоглядною основою нового світогляду став найбільш повно розвинений у праці Т. Гоббса "Левіафан" концепт суспільного договору, у відповідності до якого утверджувалася думка про те, що мораль не може бути достатньою підставою для формування стабільного суспільства – для цього необхідна сильна влада монарха, позаяк тільки вона, силою меча, здатна приборкати індивідуальні амбіції та егоїзм. У підсумку цього обґрунтовувався пріоритет державної влади, яку уособлював монарх, над